

‘Voor je het weet is het weg’

Expertise in voorlichting over kunst op school dreigt te verdwijnen

Met ingang van 2001 is de scholenregeling voor de toepassing van kunst en vormgeving bij nieuw- en verbouw drastisch veranderd. Tot grote zorg van adviesbureau Kunst en Bedrijf. Een gesprek met Ella Derksen en Gabi Prechtl.

Maquette van de werkelijkheid. De Reus van Voorhout. Voetballen op het dak. Droomkamers in de Schilderswijk. De namen alleen al doen het kind in mij huppelen. Dit is kunst op school, ontstaan uit de collectieve inspanningen van kunstenaars, leerkrachten en leerlingen, en begeleid door adviesbureau Kunst en Bedrijf in Amsterdam.

Nieuwsgierig naar de bron – en terugdenkend aan de grauwe muren uit mijn eigen schooltijd – reis ik af naar het voormalige pakhuis aan het IJ, waar Kunst en Bedrijf is gehuisvest. Aan het eind van een lange hal gaat er een deur open naar een ruimte vol licht en kleur. Zachtgroene panelen, iets tussen muur en gordijn in, worden heen en weer geschoven om nieuwe ruimten te creëren. Hoge ramen kijken uit over het water. Bij een van deze ramen strijken we neer.

Kunst en Bedrijf is 52 jaar geleden opgericht door de kunstenaar Adriaan Lubbers met de doelstelling bedrijfsleven en kunst dichterbij elkaar te brengen. Behalve bedrijven heeft Kunst en Bedrijf vanaf de jaren tachtig ook vele scholen (basis-, voortgezet en beroepsonderwijs) in Nederland geadviseerd en begeleid.

Een kleine greep uit het zeer gevarieerde scala dat in nauwe samenwerking met scholen tot stand is gebracht: op het schoolplein van de Zonnewijzer in Roermond, een basisschool met veel allochtone leerlingen, staat een acht meter hoog, knalgeel kunstwerk dat een dialoog tussen verschillende culturen verbeeldt. Het beeld heeft de magische uitstraling van oeroude Afrikaanse kunst maar is tegelijk een soort zendtoren die een zacht geroezemoes van kinderstemmen uitzendt. Ergens anders, in Voorhout, staat een goedmoedige reus van bijna zes meter hoog, gegoten in vijf onderdelen van brons en aluminium. Daaromheen wordt een feest gehouden, het ‘Feest van de eenheid’, om het clusteren van vijf scholen en instellingen te vieren. Na afloop wordt de reus ontmanteld en krijgt elk van de vijf onderdelen een vaste plaats in de verschillende ruimten, met daarnaast een grote foto van de hele reus, omringd door feestvierende kinderen.

Loop binnen bij basisschool De Viermaster in Papendrecht en dan zie je, in de hal, dat de vier meter hoge ramen beplakt zijn met een speciale, in kleur geprinte folie.

Als een optische ansichtkaart veranderen de ramen van kleur, afhankelijk van de positie van de kijker en het invallende licht. En dan in Tegelen, een kapstok die zich als een reusachtig lint door twee basisscholen slingert. Boven elk haakje een beeldje, ruim zevenhonderd in totaal, in allerlei vormen en kleuren. De meeste beeldjes zijn door de leerlingen zelf gemaakt.¹

‘Kunst neerzetten zegt ook altijd iets over zorg voor je omgeving. Ik geloof dat leerlingen dat ook aanvoelen’

Kunst en Bedrijf streeft ernaar de omgeving door middel van kunst en vormgeving positief te beïnvloeden. **‘Kunst neerzetten zegt ook altijd iets over zorg voor je omgeving’**, vertelt adviseur Ella Derksen. **‘Ik geloof dat leerlingen dat ook aanvoelen**, dat daar aandacht aan is besteed, ook al voelen ze misschien niet meteen iets voor het kunstwerk zelf.’

Iets op een sokkel Hoe komen zulke kunstprojecten tot stand? Derksen: ‘Nieuwbouw is altijd een mooie aanleiding om een kunstwerk te laten ontwikkelen. Als een school bij ons aanklopt, vragen wij naar de hoogte van hun startkapitaal. Als de financiële middelen passen bij de ambitie van de school voor een kunstproject, gaan we hun vraag verkennen. Wij adviseren de school om een beslissingsbevoegde kunstcommissie samen te stellen. Dit zijn vaak enkele docenten, de directie, de architect en soms ook leerlingen.’

Daarna wordt er gezamenlijk gezocht naar aanknopingspunten. ‘Bijvoorbeeld het feit dát er gebouwd wordt’, zegt Derksen. ‘Maar ook: wat is er karakteristiek aan het gebouw waar ze misschien iets aan kunnen toevoegen? Wij vragen ook altijd naar de sociale context: wat maakt jullie zo “eigen”? Waarom gaan mensen naar deze school en niet naar een andere? Wat is jullie visie? Die kunstcommissies moet je soms een beetje aanmoedigen, want ze hebben vaak het idee dat ze iets over kunst moeten weten. Laat dat maar aan ons over! zeg ik dan. Jullie kennen wel de school, jullie kennen de context. Dat is de voedingsbodem voor het project.’

‘Uiteindelijk komt er altijd iets bovendien waar je zo’n project aan op kunt hangen. Vaak zegt men, vooral in het basisonderwijs: we willen dat de kinderen er “iets aan hebben”, wat synoniem is met “mee kunnen spelen”, of “iets mee kunnen doen”. Ze zien kunst vaak als iets wat op een sokkel staat, waar je niet aan mag komen. Terwijl er ontzettend veel dingen te verzinnen zijn waardoor kinderen geprikkeld worden of waar ze wel degelijk iets mee kunnen doen. Dat kan een interactief kunstwerk zijn, waar kinderen zelf een rol in spelen, maar het kan ook iets zijn waar ze op knoppen mogen drukken, waardoor dingen in werking worden gesteld.

En altijd wordt een kunstwerk speciaal voor een bepaalde plek of situatie gemaakt, waardoor het ook herkenbaar wordt voor de doelgroep.’

De volgende stap is het vinden van de juiste kunstenaar. Derksen: ‘We kijken eerst naar de opdracht, dan kijken we wie erbij zou kunnen passen. Niet andersom. Wanneer we met de kunstcommissie hebben gesproken, selecteren we een tiental kunstenaars uit ons bestand en die leggen wij aan de school voor. We laten dia’s

¹ Deze kunstprojecten en tal van andere worden uitgebreid beschreven op de website van schooldomein: magazine voor de perfecte leer-, werk- en leefomgeving (www.schooldomein.nl).

zien van hun werk, er vindt een gesprek plaats. Uiteindelijk worden er drie kunstenaars uitgenodigd om over hun werk te vertellen en ideeën uit te wisselen. In de meeste gevallen klikt het met één van die drie en daar gaan we mee verder. De opdracht wordt wat preciezer geformuleerd, waarbij de kunstenaar de gelegenheid krijgt het meer naar zijn of haar kant toe te trekken.’

‘Als het de bedoeling is dat de leerlingen direct bij het project betrokken zijn, moet de kunstenaar wel goed met kinderen kunnen communiceren. En geduld hebben! Kinderen kunnen alleen maar dat deel overzien wat zij zelf maken, dus niet de totaliteit van de kunstopdracht waar het voor bedoeld is. Stel dat je een gevel wilt maken, dan heb je natuurlijk te maken met maat en schaal en monumentaliteit en werking en sfeer – het is aan een kunstenaar om dat te overzien en tegelijk de kinderen bij dat kunstwerk in te schakelen.’

Werken met pubers is weer een andere uitdaging. ‘Kleinere kinderen laten het zich makkelijker overkomen, die hebben nog niet zo een idee van wat kunst is en waar het allemaal aan moet voldoen. Als ze groter zijn is dat natuurlijk al ingevuld en hebben ze daar ook vaak een negatief beeld van – dat moet je zien te doorbreken. De kunstenaar moet dat goed kunnen aanvoelen. Voor veel leerlingen, hoe oud ze ook zijn, is dit wel de eerste intensieve kennismaking met kunst. Dus wat je altijd wilt, of het nou om interactief werk gaat of om meer statisch werk, is dat het een ervaring oplevert die anders is dan al het andere functionele wat we gewend zijn, waardoor kinderen “kennismaken met”. En dan maar hopen dat het ze bijblijft.’

Kwetsbaar Al dat moois kost geld. En dat terwijl de doelgroep – het onderwijs – met krappe budgetten te kampen heeft.

Vroeger was de overheid verplicht om 1 procent van de bouwsom aan kunst te besteden. In de periode 1994-1997 vond een decentralisatie plaats. De verantwoordelijkheid voor de bouw van onderwijsinstellingen kwam volledig te liggen bij de lokale bestuurders en/of bestuurders van onderwijsinstellingen. De financiering liep via het Gemeentefonds. Aan deze decentralisatie werd verder geen regelgeving verbonden, zodat met de decentralisatie ook de percentageregeling verdween, die tot dan toe op elk nieuwbouwproject van toepassing was.

Wel werd er in 1997 een nieuwe regeling ontworpen, de ‘Tijdelijke regeling voor financiële ondersteuning van kunstprojecten in het onderwijs’, met een budget van 2 miljoen gulden, waarvan de uitvoering bij de Mondriaan Stichting berustte. Deze regeling gold tot en met 2000.² In deze periode is het Kunst en Bedrijf gelukt de regeling met veel inzet en beleid tot volle bloei te brengen. Maar volgens directeur Gabi Prechtl wordt deze winst in korte tijd weer afgebroken.

Prechtl: ‘In 2001 werd die twee miljoen in tweeën gesplitst. Tegenwoordig gaat de helft naar de SKOR (Stichting Kunst en Openbare Ruimte), die zich met name bezighoudt met hbo en universitair onderwijs, de andere helft zit nog bij de Mondriaan Stichting en daar kan de rest uit aanvragen – basisscholen, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Er is dus veel minder geld beschikbaar. Scholen komen gelukkig nog steeds bij ons om zich te laten adviseren. Een groot verschil is wel dat Kunst en Bedrijf niet meer de opdracht heeft, zoals vroeger, om te bepalen wat

levensvatbaar is en wat niet. Nu kunnen we de scholen geen enkele garantie meer bieden dat er extra subsidie komt. Wij bereiden hun aanvragen voor en dienen ze in bij de Mondriaan Stichting, waar ze vervolgens door een adviescommissie worden beoordeeld. Alleen, die commissie is niet goed ingevoerd in de onderwijsproblematiek. **En doordat de aanvraag in een formeel adviescircuit terechtkomt, wordt de hele procedure soms maandenlang vertraagd.'**

'Doordat de aanvraag in een formeel adviescircuit terechtkomt, wordt de hele procedure soms maandenlang vertraagd'

Ten opzichte van voorgaande jaren zijn er aanmerkelijk minder scholen die de stap nemen naar een kunstproject. 'Voordat de nieuwe regeling ontstond heb ik al gewaarschuwd dat de financiële risicovergroting voor de scholen wel eens tot uitval kon leiden. Ze lopen nu kans geen subsidie te ontvangen, ondanks de begeleiding van een professioneel adviesbureau. Terwijl ze wel alle aanloopkosten zelf moeten betalen uit hun startkapitaal. Bij de grotere gemeenten zal het waarschijnlijk wel meevallen, maar al die "witte vlekken" – en dat zijn er veel –, de kleinere gemeenten die we juist met die regeling bereikten, die komen niet meer aan bod. We hebben voorgesteld dat de Mondriaan Stichting in ieder geval die aanloopkosten subsidieert, ook al wordt het project afgewezen. Het voorstel is helaas niet overgenomen.'

'Het is zoveel bureau-cratischer geworden. We proberen daar creatief mee om te gaan, maar als het werk voor ons onmogelijk wordt, houdt het op'

Vorig jaar hebben Derksen en Prechtl flink aan de bel getrokken. Want nu het geld verdeeld is en aan de algemene pot toegevoegd, verdwijnt ook de zichtbaarheid. Prechtl: 'Ik heb gezegd: durf het ook na één jaar tegen het licht te houden. Maar het ministerie van OCenW vindt dat te vroeg. Als er iets verandert, is het pas over twee jaar, want we zitten nu in de lopende Kunstenplanperiode van 2001-2004.'

Ze zucht. **'Het is zoveel bureaucratischer geworden. We proberen daar creatief mee om te gaan, maar als het werk voor ons onmogelijk wordt, houdt het op.** En als wij het niet meer doen, dan is er niets meer in Nederland waar al die expertise, die energie, dat "graag willen voorlichten" nog te vinden is. Het is zo kwetsbaar. Je kunt jaren aan iets bouwen, maar als je het niet meer de aandacht geeft die het nodig heeft, is het zo weg.'

Dat mag wel zo zijn, piept het advocaatje van de duivel, maar waarom zou een adviesbureau extra gefinancierd moeten worden terwijl het particuliere winst nastreeft? Het antwoord: omdat het als doel heeft om, dankzij goede begeleiding, zo veel mogelijk goede projecten te realiseren. Om kinderen de gelegenheid te geven mee te werken aan het scheppen van hun eigen omgeving. Kunst op school is werken aan herkenning en identiteit: dit zijn wij, en als we hier weggaan nemen we deze ervaring mee, in het rugzakje van ons leven.

Stacey Knecht is een van de twee hoofdredacteurs van de website Literair Nederland, musicus, vertaalster en docente.